

Jogi intézmény-e a parlamenti kormány?

— Felolvasatott a szakosztálynak ez évi februárius 28-iki ülésén. —

Megjegyzések Concha Győzőnek a Budapesti Szemle 1905. decemberi számában megjelent cikkére.

I.

Gr. Andrássy Gyula a Budapesti Hirlap 1905. június 29-iki és augusztus 12-iki számában azt a tételt fejtegette, hogy: „az 1848. III. tcz. egy ismert politikai és jogi fogalmat iktatott törvénykönyvünkbe; illetőleg: behozta az Angliában kifejlődött parlamentáris kormányzatot“. Ennélfogva az a kormány, mely *kifejezetten* nem parlamenti: nem törvényes, vagy, a mi ezzel egyremegy, nem alkotmányos.

Ez a tétel nem új.

Nemcsak az egész magyar u. n. közvélemény vallotta eddig, hanem maga a magyar közjog és alkotmányjog minden szaktekintélye is. Nemcsak minden számottevő magyar politikus, hanem az 1848. III. tcz. uralma óta Tisza Istvánig létezett minden magyar kormány.

Sőt ez utóbbi „a parlamenti többség uralmának“ elvét vallotta a magyar alkotmány *lényegének*, annyira, hogy annak megmentése érdekében, érvényre emelése céljából, a házsabályok *egyszeri formai* sértését is megengedhetőnek tartotta.

A király, az 1848. III. tcz. érvényének a 67-iki törvényhozás által történt elismerése óta még abban is alkalmazkodott ehhez az elvhez, hogy premiért tényleg csak a parlament többségi pártjából vett,¹ sőt a mostani kormány kinevezésének egyik célját is abban jelölte meg, hogy ennek a parlamenti elvnek megtartása lehetővé tétessék.

Gr. Andrássy tehát fennebb érintett fejtegetésével nem új elv felállítását, hanem csak *régi és alkotmányos sarkigazságok hangsúlyozását* célozhatta.

Közvetlen hatása e fejtegetéseknek az volt, hogy a kormány részéről nyilatkozatok jelentek meg, a melyek vitatták, miképp létezése nem áll a parlamentarizmus követelményeivel ellentétben; sőt talán az is, hogy a kormány programot adott és kijelentette, hogy a parlamenti többség megszerzésére törekszik.

Másik kétségtelen hatása a nemes gróf fejtegetéseinek az volt, hogy bennük a törvényhatóságok ellenállása kétségtelen támaszt nyert.

Harmadik pedig, hogy egy — különösen a *Budapesti Szemlé*ben helyet talált — polémiát váltott ki, melyben úgy szerzője kétség-

¹ Héderváry is szükségesnek tartotta hangsúlyozni az országgyűlés többségi pártjához tartozását.

bevonhatlan tudományos tekintélye, mint fejtegetéseinek széleskörű tudományos apparátussal való felszereltsége következtében dr. Concha Győzőnek *Jogi intézmény-e a parlamenti kormány* cz. a. közzétett tanulmánya viszi a vezérszerepet.

Ezt a tanulmányt nagy óvatosság jellemzi; a mit nem a tudós rovására írunk, mert ennek erénye az óvatosság, de igen a tanulmány rovására, mert annak azt az árnyoldalát okozza, a mi inkább a kérdés homálybaborítását, semmint felderítését eredményezi.

A tuczat, vagy újság vezércikkíró terméke egy napig él s holnap elvész a napi szenzációk árjában. De Conchát tekintélynek tartják a politikai tudományban s nézetünk szerint is méltán számítják a komoly tudósok közé.

Az óvatosság jó addig, míg a tudós lelkében az eszmék tusája forr, de nem lehet nagyobb hiba, mint a kiforratlanság, a homály ott, a hol elvi kijelentéseket várunk, a hol egy forrongó ország, koczkára tett existenciák, tájékozatlan bíróságok lesik a tekintélyek ajkairól a szót.

A *Jogállamnak* egyik (januáriusi) számában helyesen történik utalás arra, hogy „manapság az ország legszerényebb aljárásbírójának is alkalma lehet, hogy az elébe vitt büntetőügy eldöntésekor, ítélete indoklásában a parlamenti kormány fogalmával operáljon“.

És hány *existencia* szeme van ez ítéletekre függesztve!

Ilyen válságos pillanatokban a tudós szaktekintély nyilvánosságra hozott minden szavához világosság és határozottság kapcsolódik, mert a mennyiben csak kételyt teremt is: veszedelmes hatású lehet.

Ámde a dologgal foglalkozó literátus emberek előtt nem titok, hogy Concha tanár úr tanulmánya nagyon vegyes érzelmeket keltett, hogy ne mondjuk: *ellentéteket*.

Igy pl. vannak, a kik azt nem annyira a tudós régebbi tanításai apologiájának, mint inkább az u. n. „inparlamentáris kormány“ mellett védbeszédnek tekintik; kik Andrassy gr. fentebb érintett állításaival szembe helyezkedése miatt, azt olvassák ki belőle, hogy a 48-iki törvényhozás *nem kívánt parlamenti kormányzatot adni Magyarországnak*.

Kautz Gyula reá hivatkozik, midőn a *Budapesti Szemle* rögtön következő (1906 januáriusi) számában közzétett — különben avúlt és valóban konfúzus — fejtegetése végén a skrupulozitással már végképp leszámoló eme kijelentésben konkludál:

„Azt állítani, hogy hazánknak 1848-ban és 1867 óta *parlamentáris kormánya volt: igen nagy tévedés és tévedésbe ejtő egyoldalúság*.“¹

Ellenben fölös számmal vannak, hála Istennek, a kik Concha fejtegetéseiből nemcsak a Kautz-féle tudományos kirohanásokkal, de magának a tudós tanár úrnak végkonkluzióival is, teljesen ellenkező felfogás dokumentálására merítenek érveket.

Az alábbiakból kitünőleg, némiképp e sorok szerény írója is ezek körébe tartozik.

Czélom nem az, hogy Concha tanár úr tanulmányával a maga egészében foglalkozzam, csak az, hogy vizsgáljam a parlamenti kor-

¹ Hogy ezek a fejtegetések mennyire viszik *előre* a magyar alkotmány dolgát: kiténik a B. Sz. februáriusi számából, hol Kautz körülbelől Anglia 17-ik századbéli alkotmányát ajánlja követendő példának számunkra.

mány jogintézményi jellegét, hogy kimutassam, hogy ebben a kérdés magva *nem* rejlik és nem lehet megoldást. Mert a dolog *veleje*:

hogy az adva levő kormányzati rendszer, *melyet csak parlamentinek lehet fölismerni*, akként teremtetett-e meg, hogy valósággá válása emberi lehetőség szerint, biztosítást nyert-e, vagy pedig az alkotás valójában az intézmény *meghonosításával* véget ért?

A *virtuális* feltételek fennforgásának részletesebb tárgyalását, melyekhez Concha igen szellemes fejtegetéseket fűzött, egyelőre azért mellőzöm, mert ezekből csak az folyik, hogy minden nemzet, még az *angol is! élni tudjon* azokkal a jogokkal, a miket neki alkotmánya biztosított.

II.

Mindenekelőtt konstatálni kívánom, hogy Concha tanár úrnak sem jelen értekezésével, sem az ez által „megvédeni“ kívánt régebbi munkáival azt a kérdést, hogy jogi intézmény-e a parlamenti kormány, nemleges értelemben, a mint ő kívánta, sem eldöntenie, sem igazolnia nem sikerült.

Nem is sikerülhetett és nem is sikerülhet mindaddig, a meddig magának a *jognak* fogalma *vitás* marad, *a mint vitás az ma*.

Az ebbe a körbe eső vitás és kontroverz kérdésekre (Bele tartoznak-e a jog körébe az összes etikai parancsok és tilalmak, vagy csak azok, a melyeket az állam ilyeneknek elismer? — Jog-e hát az egyház-jog? — Eleme-e a jognak a kényszer? — Beleesnek-e e fogalomba a közigazgatási hatóságok hatáskörébe eső szabályok? — Jog-e a nemzetközi jog? stb.) ezúttal nem terjeszkedve ki, csak azoknak tényleges, általán tudott fennforgására utalok s helyezkedem egy oly definíció alapjára, mely éppen a Concha tanár úr politikai fejtegetéseinek a kútfejéből veszi eredetét, de csodálatosképpen ellenkező eredményre vezet, mint a melyre az ő szóban forgó értekezése konkludál.

Concha tanár úr ugyanis azt állítja s vele együtt egy egész sora az általa szorgalmasan idézett angol jogtudósoknak, hogy az angol alkotmányjognak vagy (hogy ne legyen ily szembeszökő az ellentmondás) az angol alkotmánynak¹ leglényegesebb szabályai sem a törvényekben, sem a közönséges jogban (Common Law) nem találhatók, sőt azokkal nem egyszer homlokegyenest ellenkeznek. Ennélfogva azok nem is tulajdonképeni értelemben vehető jogszabályok, hanem konvencionális, *egyezményi*, illem- s több efféle szabályok, kötelelességek.

De bizonyos az is, hogy az angol jogászok meggyőződése és állítása szerint e szabályok legalább is oly szentek és sérthetetlenek, mint a Magna Charta-, vagy Petition of Rightben foglaltak bármelyike.²

„Ha a koronának bármelyik hivatalnok — mond Freemann, a Conchától idézett részben — a parlament felhatalmazása nélkül szedetne

¹ L. Holland: *Jurisprudence* 128. Alkotmányon valamely ország *jogának* azt a részét értjük, mely a törvényhozás szerkezetére és alakjára vonatkozik: a törvényhozó testület különböző részeinek működését, bíróságok szervezetét, eljárását és hatáskörét. Az alkotmány a közjogi törvénykönyvnek egy főrésze, melyet a többi jogtól csak az különböztet meg, hogy tárgya nagyobb jelentőségű. (Paley: *Mor. Phil.* V.)

² L. a Concha által is idézett *Freemann: Angol Alkotmány fejlődése* cz. művének 115. s következő lapjait.

be adót, vagy a parlament beleegyezése nélkül hajtatna végre egy hadügyi törvényt, jogsértő bűncselekvényben válnék vétkessé. De ha csak hivatalában marad meg továbbra, a melybe a korona ültette és a melyből a korona nem mozdította el: ha a parlament mindkét házá-
nak akármilyen szótöbbséggel kifejezett bizalmatlansági szavazata elle-
nére marad is meg hivatalában, éppen nem szegi meg az *írott jogot*.
De arról, a ki így cselekednék, általánosan azt mondanók, hogy a nem
írott, de általánosan elfogadott alkotmánynak *kétségbe legkevésbé von-
ható egyik elvét tiporta lábbal*.”

„Szóval — mondja Freemann — *írott* törvényünk mellett egy *nem
írott*, vagyis konvencionális alkotmány fejlődött ki”.

Dicey¹ már rossz neven veszi Bagehottól és Hearntól, hogy „nem
is akarnak foglalkozni jogi tételekkel, hanem főképp politikai megállá-
podásokkal és egyezményekkel”.

Kérdés azonban, hogy nem-e az *írott* és *nem írott* formákban,
hanem a dolog *lényegében* van a különbség?

Nem hiszem, hogy ugyanez a *Freemann*, vagy *Dicey*, ki ekként
megkülönbözteti az írott és nem írott szabályokat,² sőt maga *Blackstone*,
a ki szerint pedig „az angol király nemcsak feje, hanem voltaképp egye-
dül-i tisztviseelője is az angol államnak”³ ne ismernék ezeket a „konven-
cionális szabályokat” éppen annyiban, a mennyiben *lényegileg a parla-
menti kormányzatra vonatkozó*, az angol „alkotmányjog” integrans
alkatelemeinek. Hiszen maga *Freemann* mondja, hogy a politikai er-
kölcseknek e szabályai — valóságos *kódexét* képezik a politikai életnek.

De van a kiváló tudósoknak egy egész sora, a kik, mint az angol
Jenkyns,⁴ a német *Hatschek*,⁵ *Jellinek* s mások, az angol jogászok több-
ségével szemben erősen vitatják e szabályok *jogi* jellegét.

Ismétlem, minden attól függ, mit tekintünk jognak.

Magam a következő definíció alapján helyezkedem:

„Jog (tárgyi értelemben) az államot alkotó nemzetnek, mint *etikai
személyiségnek akarata*, a mennyiben tartalma (szükségszerűen meg-
valósítandó) szabály, mely rendet teremt és tart fenn”.⁶

Mihelyt a jog lényegét a *nemzeti akaratban*, célját pedig a rend
teremtésében és fenntartásában ismerjük fel, egész nyugodtan soroz-
hatjuk az erre vonatkozó, megállapított, a nemzeti köztudat által befogadott
és állandóan tiszteletben tartott, „nem írott” szabályokat is, jogiaknak,
mindenesetre *közjogi*aknak.

A „kikényszeríthetőség” maga itt s különösen az utóbbi vonat-
kozásban, nem feltétlen kritérium, mert igen jól tudjuk, hogy vannak
ki nem kényszeríthető közjogi köteleességek. De igenis, majdnem min-
dig jelentkezik e szabályok megsértése esetén, a sértő cselekmények
hatálytalansága, érvényességüknek kétségbe vonása, a kormányzat meg-

¹ Bevezetés az angol alkotmányjogba 19. l.

² Dicey különben nem helyesli ezt a megkülönböztetést (i. m. 261.)

³ Commentaries I. 250. l.

⁴ Quarterly Review 1887. 808. l.

⁵ Engliches Staatsrecht. L. 547 lap.

⁶ Dr. Kiss Mór: „A jogról általában”.

„Concha Politikájának államfilozófiai rendszerére utalok első sorban, mint
arra a *kiindulási pontra* és alapra, melyre a magánjog alaptanainak tisztázásánál
helyezkedtem”. (Kiss M. id. m. 4. l.)

akadása, kátyuba jutása, lépten-nyomon való összeütközése a fennálló tételes jogokkal és a bíróságokkal.¹

Mert egy közjogi intézményt sem lehet a nemzeti jogrendszerbe beilleszteni, hogy az abban egy merőben szeparált, holt test maradjon, hogy amaz emerre hatással, átalakító befolyással és viszont ne legyen, hogy ezek egymást és a fennálló intézményeket a rokonsági szálak szövődékével össze ne hálózzák.²

És ebben a vonatkozásban van igaza a tudós tanár úrnak abban, hogy igenis: az alkotói kezéből kikerült törvény *élni* és hatni kezd, mint a kovász: áthatja az egész nemzeti életet s átalakul annak olyan szerves kiegészítő részévé, mondjuk öntudatává, melyet attól azután többé függetleníteni nem lehet.

Ezért van az, hogy az angol közjogi írók megelégszenek egy egész sor alapvető, parlamentáris szabály „egyezményes” jellegének hangsúlyozásával, de hangsúlyozzák egyszersmind azok sérthetlenségét, ha lehet, még inkább, mint a tételes jogoknál s azt is, hogy szankciojuk abban van, miszerint alig lehetne valamely ilyen *lényegesebb* egyezményes szabályt megsérteni, hogy egyfelől a bíróságokkal való összeütközés, másfelől az anarhia esete be ne álljon.

„Mert — mond Dicey — ezt nem szabad szem elől tévesztenünk, a jog kétféleképp működik: birsággal és büntetéssel sújtja a törvénytiszteletet és — a mi épp oly lényeges — feljogosítja a törvénytisztelő polgárokat, hogy a törvénytelen parancsnak ne engedelmességeskedjenek. *Joggá teszi a passzív ellenállást.*“

III.

Kijelentem, hogy a fentebbiekből megelégszem ma annak a tanulásnak a levonásával, hogy *a parlamenti intézményről egész általánosságban azt állítani, hogy az nem jogi intézmény, vagyis teljesen kizárni belőle a jogi elemet — lehetetlenség.*

És mihelyt ez így van; azonnal be fogjuk látni, hogy ezt a két kérdést: „jogi intézmény-e a parlamenti kormány? valamint azt, hogy „törvényes-e a nem parlamenti kormány? (egy parlamenti alkotmánnyal bíró nemzetnél persze) egy jelentőségűnek venni, vagy egymással okozati összefüggésbe hozni nem lehet.

Még kirívóbbá válik ez, ha Concha elméletét a való tények világánál szemléljük.

Ha a parlamenti kormányzatból merőben kizártnak tartanók a jogi elemet: akkor, éppen Concha eszmemenete szerint, lehetetlen volna azt u. n. charta (alaptörvény) útján, vagyis törvényhozási intézkedéssel létesíteni. Vagyis lehetetlen volna az ú. n. „papiros alkotmány“, a mely parlamenti elven nyugszik.

És, bár tudtommal ezt a tételt Concha sehol ily rideg merevségében ki nem mondta, de hogy eszmemenete ez s még inkább, hogy fejtegetésének konklúzióival azt is eldöntöttnek kívánja tartani,

¹ L. Dicey i. m. 25. és 363. l., a hol igen érdekes példákkal illusztrálja a tételes és az u. n. egyezményes jogok összefüggését.

² Ezt csak másképpen fejezi ki a Concha által oly nagyra tartott Anson, mikor azt mondja: *elsőbben megállapítandó a jog s aztán, mint nőtte be azt a szokás.*

miképp „a parlamenti kormány is lehet törvényes“ — nálunk — erre engednek következtetni.

Erre vall továbbá az is, hogy szorgos aggodalommal igyekszik úgy az 1848-iki törvényeket megelőző, idevágó szellemi mozgalmak, mint a törvény tárgyalásának adataiból kihámozni egyfelől azt, hogy az 1848: III. tcz. alkotóinak nem volt szándékában „parlamentáris kormányt“ alkotni (hisz annak lényegével sem voltak tisztában!) másfelől maga a törvény is ellentmond e szándéknak, de még inkább az azt követő IV., XVI. és XXIX. tczikkek.

Lehet, hogy tévedek, de azt hiszem, hogy ezek Concha fejtegetéseiben inkább annak a tendenciának szolgálnak, hogy a nem „parlamentari kormány törvényes“ voltát ki lehessen belőlük sütni (a mint kisüti Kautz úr), mintsem egyébként.

Mert különben mi értelme volna annak, hogy Concha éppen az Andrassy állításával helyezi szembe s úgyszólván szemére veti, hogy 1. nem veszi figyelembe a III., IV., XVI. és XXIX. tczikkeknek országgyűlési tárgyalásait; 2. nem vizsgálja a tényleg meghozott törvény-czikkeket; 3. igen egyszerűnek képzei a műveletet, melylyel a politikai és jogi felelősség kettős elvének uralmát törvényekbe iktatni lehet.

Azt hiszem, hogy a kérdés lényegéhez itt értünk el.

Azért nézzünk jól a szemébe ezeknek a pontoknak és azokkal kapcsolatban Concha által csoportosított dolgoknak.

Ne feledjük azonban, hogy az *egy*t megelőzi a *nulla*; vagyis Concha szerint az a tény, hogy a parlamenti kormány 1847 előtt csak szoba-tudósok ideálja.

Ezzel valószínűleg azt akarja mondani, hogy a magyar parlamenti kormányzás, mely 1848-ban állítólag „törvénybe iktattatott“, ez ország-nak úgy közvéleménye, mint törvényhozása előtt teljesen *terra incognita* vala.

Azt nem tudom, állítani merné-e Concha tanár úr, hogy a nemzeti alkotmány és történelem épp oly *sötét Afrika* volt-e a 48-iki *újításra* nézve?

Mert, ha igen: úgy bátorkodom kijelenteni, hogy én a magyar és angol közjog fejlődése közt, nem szólva arról, hogy a két aranybulla majd egy időben született, felette sok rokon vonást és párhuzamot találok. Sőt attól sem idegenkedem, hogy az angol parlamenti alkotmány alapelve (az ú. n. „király a parlamentben“) és a „szent korona elmélet“ közt ezt a rokonságot felfedezzem.¹

Sőt, noha Concha úgylátszik éppen a nádori intézményt tekinti egy, a parlamentárizmussal szembeállított tilalomfának: a magam részéről ennek, a míg létezett, épp azt a kiegyenlítő, harmoniát teremtő, ú. n. *puffer* szerepet tulajdonítom, a mit a kabinet s általában a parlamenti kormányzat ú. n. egyensúlyozó hatálya tölt be a nemzet és király közt.

De ne kalandozzunk el a ködös múlt és nagy általánosságok terére.

Elégnek tartom annak megállapítását, hogy ha a 48 előtti magyar alkotmányból a felelős miniszteriális kormány intézménye hiányzott is, de a két kamarai rendszerben és az ujoncz- meg adómegajánlási jog-

¹ A két elv *jelentősége* tekintetében.

ban a parlamentáris kormányzás két olyan alapintézményét birtuk, a melyek tökéletesen alkalmassá tették a magyar közjogot a parlamenti rendszer befogadására.

Úgy, hogy Kossuth 1848 márczius 18-án tartott beszédében, mielőtt még a felelős minisztérium felállítására és a népképviselőre vonatkozó törvény szentesítve, a minisztérium kinevezve lett volna, már annak a meggyőződésének adhat kifejezést, hogy a RR. „*már ez időben nem a kasztok, de az összes nemzet megbízottjainak tekintik magukat*“.

De mondjuk, hogy magának a reformnak eszméje 47 előtt tényleg csak a szobatudósok lelkében élt.

E szobatudósok: Eötvös, Szalay, Csengery, Trefort, Kemény, Szontagh stb. ugyan olyan szobatudósok, mind a 48-as és 67-es politikai életnek legagilisabb vezérférfiai és törvényalkotói.

De mind a mellett Concha szerint is, e szobatudósok eszméje már 1847. június 5-én a szabadelvű ellenzéknek, tehát a legerősebb és legnagyobb országos pártnak *programmjává vált*.

Az erről szóló ellenzéki nyilatkozatot *Deák*, tehát már nem *szobatudós*, szerkesztette.

Ebben a nyilatkozatban hivatkozva arra, hogy :

„*hazánk jelenlegi viszonyai között a kormány tényleg nem parlamentáris*“ és hogy: „*hazánknak már régen aggasztó helyzetében igyekeznünk kell, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait növeljük és erősítsük*“; folytatja :

„*ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországnak is az oly igen szükséges parlamentáris kormány*“.

„*Ezen felelősséget, mely törvényeinkben sem ismeretlen s azok szellemével oly igen összhangzik, minél előbb életbeléptetni egyik legfőbb törekvésünk.*“¹

Ez idézetre mindenekelőtt két megjegyzésünk van.

Az egyik: hogy helyes az a fenti megjegyzésünk, mikép a parlamenti kormány alapját képező „*felelősség*“ Deák szerint sem volt Magyarország törvényeitől egy teljesen idegen valami, sőt „*azok szellemével igen összehangzik*“.

A másik: hogy helytelen Conchának az a megjegyzése, hogy az itt említett felelősség nyilván csak a „*jogi*“, — mert itt „*a kormány azon felelősségéről*“ van szó, „*a mely alapját képezendő a parlamentáris kormány*“.

De már, hogy az a Concha, a ki e mondatot leírja :

„*de legvilágosabb a hely értelme abból, midőn arra útal, hogy e felelősség alapja leend Magyarországon is az oly igen szükséges parlamenti kormány*“ — mikép vonhatja le azt a következtetést, hogy az 1848-iki törvényhozás nem a parlamentáris kormányzásra, hanem csak a minisztérium jogi felelősségének kimondására fektette a fősúlyt, vagy csak azt is, hogy a „*kormány és törvényhozás ama belső viszonyától, mely a parlamenti kormány lényegét teszi*“, úgy a közviszonyok, mint az irányadó elemek felfogásához képest — „*vajmi távol állottunk*“ — azt valóban nehéz megérteni.

¹ Idézve Conchánál *Budapesti Szemle* 405. l.

Azt állítja tovább Concha: „az országgyűlés márczius 14-iki felírata már határozottan a miniszteri felelősség alapjára áll, sőt a minisztérium *parlamentari jellegét* kívánja“. Aztán idézi a felírat következő mondatát: „Törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, *mely a többség alkotmányos elveinek legyen kifolyása.*“ Továbbá:

„Egy szabad, alkotmányos országban *úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalomnak közös összhangzásban kell lennie.* Mindkettőt csak oly egyének gyakorolhatják sikerrel, *a kik a nemzet többsége akaratának kifolyásai.*“

Ez idézetekről elismeri Concha is, hogy azokban nem mellékesen és határozatlanul, hanem *a legvilágosabban, egyenesen, elvileg követeltetik a parlamentáris kormányzás.*

De saját felfedezésének örömét megrontja azzal, hogy itt is, e mellett a „világos, egyenes, elvi“ követelés mellett hangsúlyozva van az „idegen befolyástól való függetlenség“.

Mintha bizony az a „függetlenség“ nem volna (éppen szerinte is) egyik feltétele a parlamentáris kormányzásnak!

Aztán áttér az 1848. III. tcz. országgyűlési tárgyalására. Itt azon akad meg, hogy a javaslat egyik pártolója „nem ellenzi ugyan a parlament kormányi berekesztését“, de biztosítani akarja a költségvetés és számadások ellátását (6. §.)¹

Aztán, hogy küzdeni kell a 31. §-ért s a javaslat pártolói itt azzal érvelnek, hogy „Angliában is így van“ — szerinte azzal kellett volna érvelni, hogy „ezt a parlamentari elv kívánja“.

Hát Angliában nincs parlamentari elv?

Azonban, a mint látjuk, a 31. §. *benne van* a törvényben.

A miniszterek interpellálása kérdésében kiemeli, hogy az alsóház felállította azt az elvet, hogy a *minisztérium a többség kifolyása.* De kifogásolja, hogy gr. Teleki még élesebben kihagyta e tételt így: „vagy többséggel kell kormányozni, vagy lelépni“. Habár elismeri, hogy Széchen Antal az elvet olyképpen formulázta, mely a „parlamentari kormány létfeltételeinek igen éles szemű felismerésére“ vall.

Ezekből ugyan bajos azt a következtetést levonni, hogy az irányadó elemek fölfogása a parlamentari kormányzat lényegétől távol állott.

IV.

Még szerencsétlenebb Conchának az a kísérlete, mikor ezt a tételt a III. tcz. egyes §-ainak beiktatásából s a 48. XVI. és XXIX. törvénycikk megalkotásából igyekszik kimutatni.

Ha Concha azt állította volna, hogy az 1848-iki törvények nem tökéletes, sok tekintetben elnagyolt, itt-ott hiányos, jobbra *csak alapelvek* kimondását magukban foglaló alkotások: csak általánosan tudott igazságot konstataált volna, a minek ellentmondója nem akad.

Ezek a törvények oly időben születtek, midőn Kossuth szerint *az óra ütött!* A midőn a helyzetet e szavak jellemezték: „roppant

¹ Ez Angliában *jogintézményileg* van biztosítva. Alább látni fogjuk, hogyan.

feladat jutott a törvényhozásnak, hogy e mozgalmak közepette a gyepelőt kezeiből ki ne ereszsze, mert e mozgalom csak addig marad alkotmányos kerékvágásban s lesz a jog és szabadság diadala, míg a gyepelő kezeiben megmarad, különben a következesek kiszámíthatatlanok”.¹

Ezekben az időkben, midőn a magyar törvényhozás szemei egyfelől a Pest utcáin végbemenő jelenetekre, Horvátországra, a felizgatótt nemzetiségekre, másfelől a külföldi és bécsi eseményekre voltak függesztve; midőn az országgyűlés idegzete igazán az óramutatóra volt csavarva: bámulni kell annak munkáját, melylyel pár sornyi törvényjavaslatokban, napok alatt teremté meg az Új Magyarország alapjait.

Concha e helyett mikroszkópiumot vesz elő s a gigászi alkotásokon hézagokat s ezekben azokat a mikrobákat keresi, melyek e ciklopsfalak elporlasztására lennének hivatva.

Tanulmányában egy fejezetet szentel annak konstatálására, hogy a 48. III. tcz. feltűnően nem szabályozza a minisztérium politikai felelősségét.

Mit akar ezzel a politikának az a tudós tanára, a ki a parlamenti kormányból kizár minden jogi elemet? Vajjon ezt a vizsgálódást nem annak az elvnek köszönjük-e, hogy „a nem parlamenti kormány is törvényes”? Akármilyen legyen azonban e szorgalmaskodás oka: annyi bizonyos, hogy fura eredményekre vezet. A fejtegetések azzal a kijelentéssel kezdődnek, hogy: „A III. tcz. egyenesen, világosan *csak* a miniszternek jogi felelősségét állítja fel.”

Ha e szentenciából az *egyenesen és világosan* jelzők hiányoznak, akkor az állítás egyenes és világos volna. Így azonban — homályos. Annál homályosabb, mert a t. tanár úr szószerint idézi a 4. §-t, mely szerint „a minisztériumnak mindenik tagja *mindennemű* hivatalos eljárásáért felelős”. Aztán a 18. §-t, mely szerint: „mindenik miniszter azon rendeletért, melyet aláír, felelősséggel tartozik.”

Tekintettel pedig arra, hogy a 32. §. taxative felsorolja azon *tetteit* a minisztereknek, melyekért *vád alá helyezhetők* (tehát e §. szabályozza *jogi* a felelősség eseteit), minden józan törvénytárgyú szerint az előbbi (4. és 18.) §-ok a *politikai* felelősségnek a „felállítást” is foglalják magukban.

E mellett, mondja *Concha tanár úr*: „a III. tcz. bizonyára tartalmaz olyan rendelkezéseket is, a melyek a kormánynak az országgyűlés, a *parlamenttől* (sic!) való jogi függésén, felelősségén túl, *tényleges erkölcsi függését és felelősségét is alkalmasnak biztosítani*. Így a költségvetés és számadás évenkénti bemutatásának kötelessége, a minisztereknek az országgyűlésen adott ülési, felszólalási, sőt *tagsági* joga, illetőleg kötelességük az üléseken megjelenni, nyilatkozni, hivatalos irataikban betekintést engedni A IV. tcz. 6. §-a ugyanily irányban hat. A ki a költségek emelését, vagy bárcsak évenként újabb megszavazását kénytelen kérni, a ki magát személyesen tartozik kitenni egy nagy testület bírálatának, a kinek tartania lehet attól, hogy nyilatkozataival gúny tárgyává teszi magát, *az nyilván nemcsak jogilag függhet a parlamenttől, hanem tényleg is.*”

¹ Kossuth márczius 14-iki beszéde. Beszédei I. k. 142. l.

Ezek a tanár úr szavai.

Szükségtelen tehát magamnak polemizálnom azzal a tételével, a mit előrebocsájtott. Mert ime: ő maga bebizonyítja, hogy a 48-iki szűkszavú törvény mindent magában foglal, a mi a parlamenti kormány létrejöttét, illetőleg a kormánynak a parlamenttől való politikai függését lehetővé teszi.¹ A miből világos, hogy ennek létrejövetelét akarta is.

De hát mit akar akkor Lonovits et Comp.? A hiba az 1. és 2. §-ok által érintett nádorban, meg az államtanácsban (24. §.) vagyon. No meg a XVI. és XXIX. törvénycikkekben.

Az, hogy a nádori intézmény azonnal el nem törültetett, (de nyilván más szerepkörre szánatott), hogy a megye, helyesebben az önkormányzat elve, nem ejtetett el, csupán a parlamenttel *összhangba hozatni* kívántatott, az államtanácsnak halva született² eszméje: mindezek nem bizonyítják, hogy a törvényhozás nem a parlamentárizmust s nem a valódi parlamentárizmust akarta nálunk életre kelteni. Sőt. Elkezdve azon, hogy „a miniszteri felelősséget a megyéért feláldozni kész“ Kossuth is a megyerendszert *népképviseletre* akarja alapítani s az erről szóló törvényt így védi: „az európai státus-tudomány kétségbe vonja, hogy felelős minisztérium összeférhessen szabad departementalis rendszerrel. Én pedig, mint lsten létéről, ép oly erősen meg vagyok győződve, hogy e kettő *összeegyeztethető*, csak arra kell vigyázni, hogy... a megye a felsőség törvényes intézkedéseit ne gátolja.“ És folytatva azon, hogy ennek megfelelőleg a XVI. tcz. címe: „a megyei hatóság *ideiglenes* gyakorlásáról“ szól; bevezetésébe pedig Kossuth fennebbi felfogása majdnem szórúl-szóra belekerült, mondván: „a megyei szerkezetnek, Magyarhon s kapcsolt részei alkotmányossága védbástyáinak, a *közszabadsággal összhangba hozatala* egyszersmind a közigazgatásnak időközben is megakadástóli megóvása tekintetéből rendeltetik“ stb.

Az 1848 XXIX. tcz. ezt mondja: „a közigazgatásnak a miniszteri felelősséggel *összhangba hozatala tekintetéből* a kormányi kinevezéstől függő közhivatalok iránt rendeltetik:

1. §. A törvény útján kívüli elmozdíthatlanság *egyedül* az igazság szolgáltatásával megbízott birói hivatalokra szorítottatik.

Mindez egész világosan mutatja, hogy az 1848-iki törvényhozás éppen a parlamenti kormányzás számára igyekezett a törvények által a kellő feltételeket megteremteni s nem megfordítva. A 48-iki rapid törvényalkotásnak kétségtelenül maradtak hézagai. Hiszen az a nagy hiátus, mely a *közös ügyek* körül tátongott, idézte elő a 48-iki katasztrófát. De azért a 67. (mely e hézagok kitöltésére volt hivatva) *azokat ismerte el a „jogfolytonosság“ alapjául.*

48-ban nem volt idő oly minuciózus munkára, melyet a parlamenti intézménynek az egész jogrendszerrel minden vonalon való összehangoztatása igényelt. Ez 67. feladata maradt.

¹ Nincs parlamenti alkotmány, a mely, a svédet kivéve, e tekintetben *többet* mondana.

² NB. A Council Angliában *ma* már szintén alig több, habár *jogilag* annak kellene kormányoznia. Ezért nem szabad ott a *tényleg* kormányzó *kabinet*ről még beszélni sem.

A nádori és államtanácsi intézményeket az 1867-iki törvényhozás sietett is eltisztítani a parlamentárizmus útjából.

S midőn az 1867 VII. tcz. 1. §-ában hatályon kívül helyezi az 1848. III. tcz. 2., 3., 9., 11., 17. stb. §-ainak a „nádor, mint kir. helytartó jogkörére vonatkozó intézkedéseit“, teszi ezt azon kifejezett indokkal, hogy a „király a végrehajtó hatalmat a *minisztérium által személyesen gyakorolja*“; 2. §-ában pedig kimondja, hogy: „míg a nádori méltóság hatásköre a *felelős kormány elveivel megegyezőleg* törvény által szabályozva nem lesz: a nádori választás *elhalasztatik*.“

Idézhetnék egy egész rakással úgy az 1848. III. és IV. tcz. mint a XVI. és XXIX. tcz. tárgyalásai alkalmából elmondott beszédekől, valamint a 67-es törvények megalkotóinak s magának Deáknak és Andrássynak 67 után tett politikai súlyú nyilatkozataiból akármennyit,¹ de azt hiszem, valamennyit pótolja *Deák Ferencznek*, a ki úgy az 1848-iki, mint a 67-iki törvények megalkotásának részese és tanúja volt, azon beszédéből, melyet éppen az 1867. VII. tcz. tárgyalásakor tartott:

„Van olyan hatásköre a nádori hivatalnak, mely 1848 előtt is megvolt, mely régi törvényekben gyökerezik, de mely a *parlamentari kormány és felelős minisztérium mellett* éppen nem állhat meg.“²

Ebből látható, hogy az első *tévedő és tévesztő*, Kautz Gyula szerint, a ki azt állította, hogy 1848-ban, illetőleg 67 óta *parlamentari kormány kormányozza* Magyarországot: Deák Ferencz volt.

Vajjon mi az oka annak, hogy ugyanaz a Deák Ferencz, a ki a 47-iki felíratban kijelenti, hogy „hazánk jelenlegi kormánya tényleg *nem parlamentaris*“: 1867-ben már arról beszél, hogy a nádori intézmény hatásköre „a *parlamentari kormány és felelős minisztérium mellett* nem állhat meg“? ha nem az, hogy 1848-ban ez utóbbiakat létesítette a törvényhozás? Egyébiránt Deák 1867. márczius 28-iki híres beszédében³ ezt egész határozottan ki is jelenti.⁴

De azt hiszem, ezzel az a kérdés is el van döntve, hogy az 1848. III. és IV. tcz. „törvénybe iktatta-e“ Magyarországon a parlamentari kormányzatot? Concha szerint ezt nem tehetta, mert „a parlamentari kormány nem jogi intézmény.“ De Deák szerint *megtette* tényleg. Sőt megtette ezt 1831-ban Belgium, 1875-ben pedig Franciaország; mely országok ez alkotmányai szintén „papiros alkotmányok“: törvényalkotások — s tudvalevőleg mégis *parlamentari alkotmányok*.

Hiszen maga Concha mondja ez utóbbiról:

„Az 1875-iki francia alkotmányt határozottan azzal a czéllal alkoták, hogy a parlament általi kormányzást honosítsák meg“.

„Ez alkotmány úgy szellemi alkotóinak, mint ellenzőinek egyező

¹ Kossuth beszédei I. köt. 144—168 l. — Deák F. 1848. júl. 10-én tartott beszéde „a ministerium és ház jogainak viszonyáról“, valamint márcz. 31., ápr. 2. és 1867. jan. 31. mondott beszédei (Kónyi II. IV.) — Andrassy Gyula beszéde választóihoz 1869. (Rohonczy G. ny. levelében.) L. még a Lex Szaparyana (91. XXXIII.) indokolását és országgyűlési tárgyalását.

² Deák Ferencz beszédei. Kónyi V. 911 V. ö. u. o. *Zichy* A. előadói beszédével.

³ *Kónyi*. IV 456. l.

⁴ Meg van-e semmisítve azon ország alkotmányos függetlensége, melynek *parlamentaris, felelős kormányva van* és melynek e kormány felelni tartozik minden tetteért, számolni minden fillér hovafofordításáról?

felfogása szerint először létesített parlamenti kormányzatú köztársaságot¹.

Azt hiszem, a fentebb elmondottak bárkit is meggyőztek arról, hogy Concha e mondását az 1848-iki magyar alkotmányra is teljesen lehet alkalmazni ekként: „Ez alkotmány úgy szellemi alkotóinak, mint ellenzőinek egyező felfogása szerint először létesített nálunk parlamenti kormányzatú királyságot“.

Következőleg Andrassy állítása, midőn azt mondja, hogy az 1848. III. tcz. egy ismert politikai és jogi fogalmat iktatott törvénybe: a szinigazságot tartalmazta, valamint az a mondása is, hogy: az 1848-iki törvények behozták az Angliában kifejtett parlamentáris kormányzatot s ennél fogva az a kormány, *mely kifejezetten elutasítja magától a parlamenti jelleget, alkotmány- és törvényellenes.*

De hogy lehet ez mégis, ha „a parlamenti kormány nem jogi intézmény és ha az angol alkotmány legfőbb elvei egyezményes szabályokon alapúlnak?

Úgy, hogy először is e tétel: a parlamenti kormány nem jogi intézmény: *nem áll!* Nem áll, hogy ne lehetne olyan törvényt hozni (acta, papír alkotmány), mely magában foglalja azokat a jogi szabályokat és elveket, melyek *csakis parlamenti kormányzást engednek meg.*

Másodszor úgy, a hogy Deák Ferencz ezt 1848. márcz. 31-én, a felelős minisztérium megadását tárgyzó leírat tárgyalásakor megmagyarázta:

„A felelős független magyar kormány megvan. Fölösleges mondanani, hogy a *felelős kormány csak forma s annak a nemzet ereje ad életet.* Ugyanazon felelősségi törvény mellett egyik minisztérium zsarnoka volt Franciaországnak, mert a *nemzet nem mutatott erőt* féken tartására; Polignac minisztériuma pedig keményen büntetett, mert a *nemzet erőt fejtett ki.*

Ezen leíráttal *minden meg van adva, a mit a papíron adni lehet, a többi a nemzet gondja.*“

V.

Szerencsésen eljutottunk tehát annak megállapításáig, hogy az 1848-iki törvények Magyarországon valóban a parlamentáris kormányzatot inaugurálták és pedig — ezt kötelességem köszönettel elismerni — kiváltképp Concha tanár úr segítségével.

Útközben tisztáztuk azt a kérdést is, hogy vajjon jogi intézmény-e a parlamenti kormány? Szintén sokat köszönök e tekintetben a tudós tanár úrnak, bárha a megoldás tán nem ütött is ki egészen az ő ízlése szerint.

Most azonban rá akarok mutatni az 1848. III. tcz. egy olyan fundamentális §-ára, a melylyel Concha tanár úr abszolúte nem tartotta érdemesnek lényegesebben foglalkozni, pedig *ez annak a törvény-cikknek az igazi lelke, az igazi punctum szaliense, a mi minden eddigi közös érveinknél világosabbá teszi a kérdést.*

¹ Concha id. ért 422 l.

Ez pedig az 1848: III. tcz. 12. §-a.

Mielőtt azonban ennek a §-nak igazi jelentőségét méltányolhatók, egy pillantást kell vetnünk arra az *előző állapotra*, melyben az 1848. III. tcz. az ország alkotmányát találta.

Az kétségtelen, hogy Magyarország politikai élete, kormányzásának törvényes módja 1848 előtt is *alkotmányos* volt. A mit az 1848. III. tcz. 1. §-a kimond: az a magyar alkotmánynak évszázados, kétségbevonhatlan és rendületlen elve, hogy t. i.: Ő felségének, a királynak, személye szent és sérthetetlen. Hasonlatosképpen az, — tehát ősi, alkotmányos elv — a mit a 3. §. e szavakban kimond: Ő felsége (s az ő távollétében a nádor, mint királyi helytartó) a végrehajtó hatalmat a *törvények értelmében* . . . gyakorolja.

Az 1848: III. tcz. itt nem tesz egyebet, mint az 1715. III., 1741. XI. és 1791. XII. tcz.ikkben ismételtén kifejezett alkotmányos elvet hangsúlyozza, mely utóbbi szerint: „*executiva autem potestas non nisi in sensu legum per Regiam Majestatem exercebitur*“.

Sőt a *kormány felelősségének* eszméje, a mint Deák a fennebb idézett feliratban igen alaposan mondja, sem volt a magyar alkotmányban ismeretlen.

Már az 1298: XXIII. tcz. kifejezi, hogy a mit a király fontosabb ügyekben a magyar tanácsosok nélkül tesz: *érvénytelen*. Ezt ismétli az 1507. V. tcz. Az u. a. évi VII. tcz. pedig egyenesen kimondja a király tanácsosainak felelősségét; s hogy *az ország szabadsága, közjava, törvényei ellen vétő tanácsos* az országgyűlésnek följelentendő s ott *mint a hazának és szabadságának zavarója, személyében és vagyonában megbüntettetik*.

Ez a felelősség azonban a Habsburgok alatt létesített központi kormányhatóságok (magyar kir. udvari kancellária, helytartó-tanács és p. ü. kamra) felállítása és *tűrése* következtében nemcsak jelentőségét elvesztette, de annak gyakorlása e hivatalok *testületi* (dicasterialis) jellege miatt *tényleg lehetetlenné is vált*. Felelősségük csak az őket kinevező *uralkodóval szemben állott fönn*.

Ez volt az állapot az 1848-iki törvényhozást közvetlenül megelőző időkben.

Már most minő változást inaugurált ezzel szemben az 1848. III. törvénytörvény?

*Megszüntette a csak az uralkodónak felelős kormányhatóságokat és helyébe állította: a felelős minisztereket.*¹

Megszüntette ezáltal a *testületi* felelősséget: és helyébe állította az *egyéni felelősség* elvét.

Megszüntette a csak az *uralkodóval szemben fennálló* (tehát egyoldalú, tisztán jogi) felelősséget, de helyébe léptette a *parlamenttel szemben is fennálló és gyakorolható felelősséget*.

S hogy ezt tette és nem mást, ez éppen a tv. idézett 12. §-ából

¹ Világosan ezt fejezi ki a 48. 111. tcz. 6. §-a: Mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udv. kancelláriának, a k. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak — ideértvén a bányászatot is — körébe tartoztak, vagy *azokhoz tartozniok kellett volna*, s általában *minden* polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat *ezentúl kizárólag csak a magyar minisztérium által* fogja gyakorolni.

tűnik ki. (Melyen nb. az 1867. VIII. tcz. 1. §. csak lényegtelen változtatást tett.)

Mit mond ez a §. ugyanis? Azt mondja, hogy „*minisztértársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.*“

Tehát a szó szoros értelmében törvénybe iktatta a minisztérium *erkölcsi egységét.*

Ezzel szemben a 67. VIII. tcz. csak annyi módosítást tesz, hogy nem „*megerősítés*“, hanem „*kinevezés*“ végett teszi meg az elnök az uralkodónak javaslatát; a minisztértársak *megválasztásának joga* tehát továbbra is az *elnöké* marad.

Már most azt kérdelem Concha tanár úrtól, a politikai tudomány nagyhírű tudósától: nem-e a 48-iki tvhozás éppen ezen intézkedésében ismeri föl, kell hogy fölismerje a parlamenti kormányzás inaugurálását, *lényegének oly* elvitathatlan, oly világos, oly félreismerhetlen „*törvénybeiktatását*“, törvény általi deklarálását, a mely e törvényhozás érdembeli alkotásának mivolta, t. i. parlamenti természete iránt többé *semmi kétségnek helyet nem enged?*

Mert mi az a parlamenti kormányzás tulajdonképen?

Nem-e az, a mely szerint az alkotmányos kormány a legfontosabb kormányzati cselekvényeknél, a kormány egész politikai jellege, erkölcs tekintetében, a népképviselőt, a nemzet hozzájárulásához nem csak alkotmányyszerűleg kötve van, hanem *tényleg s így köti magát ahhoz?*

És hogy teheti ezt?

Akként, hogy a kinevezett premier a népakarat nyilatkozását képező parlament *egy erkölcsű, egy politikai nézeten levő* többségéből vétetvén: ugyanazon vele *erkölcsileg szolidáris pártból* veszi a maga munkatársait, alakítja meg a maga minisztériumát.

S ezért, bár az egyes minisztereknek egyéni felelőssége kétségtelen, de kétségtelen a *minisztérium erkölcsi, politikai szolidaritása*¹ és szolidaritása a megnyilatkozott nemzeti akarattal is.

Ebben, a fejedelem által választott és elbocsájtható, de ezen szolidaritás erkölcsi alapján álló, attól függő kormányzatban nyilatkozik meg éppen a parlamenti rendszer azon hasonlíthatlan tökéletessége, ideális magaslata, melyet Concha *Politikájának* 575. lapján oly gyönyörűen jellemez, mondván: Az erkölcsi és *jogi* elem e vegyülete mellett lehet a parlamentáris kormányzat a szabadság legmagasabb fokú nyilatkozása úgy az államtagok önelhatározó érvényesülése, mint az államilag elérhető siker szempontjából.

VI.

Mindezeknek elmondása után pedig úgy érzem magam, mint az a becsületes házmester, a ki (a mint ablakomból a szitáló hópilinkék közé pillantva, látom,) lelkiismeretes buzgósággal eltakarította a havat a

¹ A *parlamentí* minisztérium jellegét éppen ez a testületi *szolidaritás* adja meg, mely szerint e testület egymásmellé koordinált tagjai *kifelé* egy teljes politikai *egységképp* jelentkeznek, de *befelé* teljesen egyenjogúak, s épp azért az *összminisztérium* követendő politikája tekintetéből *majorizálásról* köztük szó sem lehet. A minisztérium politikájával bukik vagy áll. Tiszta képtelenség az, hogy a minisztérium egy vagy több tagja annak többi tagjaival szemben külön politikát képvisel-hessen. Épp ez a kritérium, mely a *parlamentí* minisztériumot minden mástól megkülönbözteti.

járdáról — s mikor ezzel kész volt: visszatekintve, úgy találta, hogy édes-keveset végzett, mert időközben a megint megeredt havazás épp úgy előntötte a járdát, mint volt azelőtt.

Úgy érzem, hogy annak a kérdésnek eldöntése, hogy jogi intézmény-e a parlamenti kormány, vagy nem az? — nagyon is *akadémikus értékű*.

Valóban, ettől nem sok függ.

Ott van a „*naturalis obligatio*“. Ez egy kétségtelen „jogi intézmény“ — mennyiben egy jogviszony, a mely (talán minden civilizált jogrendszerben) jogszabályok által van elismerve, meghatározva; de hogyan? Akként, hogy *mindenütt megtagadják tőle a bíróság előtti kereseti érvényesítés lehetőségét*.

A mi világos példa arra, hogy a gyakorlati *érvényesülést* valamely intézménynek *jogivá* minősítése még nem szükségképp és minden esetben biztosítja és megfordítva.

A kínai a *hálátlanságot* botbüntetéssel bünteti. A mi viszont meg azt bizonyítja, hogy jogilag rendezhetőnek tart európai felfogás szerint pusztán erkölcsi kötelességeket. A mit úgyis kifejezhetünk, hogy minden nemzet azt tekinti *jognak* a mit az ő egyéni felfogása, sajátos nézete neki diktál.

Viszont a mi modern jogrendszerünk a jog által szabályozási körébe vonandóknak ismert föl olyan intézményeket, viszonyokat, a melyekről pl. a római jogásznak halvány sejtelve nem lehetett. Mily hatalmas erővel „*döngeti, rázza*“ a szociálizmus a magánjog és büntetőjog alappilléreit?

S hogy állunk a *lex imperfectakkal*?

Mindezekből csak azt a tanulságot akartam levonni, hogy a parlamenti kormányzat jogi, vagy nem jogi jellegének feszegetése aligha visz minket a kérdés lényegéhez közelebb.

Sőt még annak az igazságnak a kétségtelen megállapításával se értünk el sokat, hogy az 1848-iki törvényhozás valóban a parlamenti kormányzást létesítette nálunk; ha ennek a kétségtelen ténynek a megállapítása daczára is azt látjuk, hogy az tényleg — *nem funkcionál*.

Mert mit érek én azzal a különben tökéletes és pompás gépezettel, a melyet a legelőkelőbb londoni czégtől hozattam, ha nem tudom azt működésbe hozni — és a lomkamrában bezárva kell tartanom? Mit ér a m.-vásárhelyi híres zenélő kút, ha — nem muzsikál többet?

Mit ér a forma (Deák Ferencz szerint), *ha annak a nemzet ereje nem bír adni életet?*

Minden kormányforma *jó* s természetesen a parlamenti a legjobb, ha azzal a *nemzet élni tud*; és ennél fogva az állami élet békés és nyúgodt folyamatát biztosítani képes vele.

Minden kormányforma *rossz* s talán a parlamenti a legrosszabb, ha azzal a nemzet élni nem tud s ennél fogva a nyúgodt államélet helyett, annak rázkódásai, alig megoldható bonyodalmi, valóságos agoniái állanak elő mellette.

Ezeknek a válságoknak az elkerülésére mindenekelőtt — természetesen — az alapfeltétel az, hogy a létező alkotmány a nemzet egyéniségének megfelelően, annak rokonszenvét bírja, ne legyen attól idegen.

De feltéve, — a mit talán a fennebb elmondottak után joggal feltehetünk, — hogy ez a magyar nemzetnél nagyban és általánosságban megvan: ¹ az a fontos kérdés tolúl előtérbe, hogy miképen állunk az u. n. alkotmány-*biztosítékokkal*?

Tehát azokkal a nagyrészben preventív, másrészen pedig megtorló természetű intézményekkel, melyekről a „nemzeti génusz“ alkotmányunk rendes, szabályos, czélszerű és jogszerű funkcionálásának *biztosítása czéljából gondoskodott*?

Hát ezekkel bizony *csehül* állunk.

Vehetjük ezt a kitélt egészen a szó szoros értelmében, vagyis úgy, mint a csehek az ő „alkotmányukat“, mely létezik az ő *elméletükben*, de nem létezik — a *gyakorlatban*. Létezett valóban, valamikor a fehérhegyi csata előtt, de ma csak *pium desiderium*.

A hasonlat s még inkább a mit vele mondani akarok, merészen látszik; lehet, hogy sok érzékenységet is sérteni fog: mert hiszen a mi u. n. „alkotmánybiztosítékainkat“ sokan tekintik egy olyan csodatapasznak, a mely minden sebet beföd, vagy olyan asszekuráczióknak, a mi minden baleset ellen megvéd, — de ha ez nem igaz, akkor a tudományos vizsgálódásnak, melynek czélja mindig és egyedül csakis az igazság felderítése és kimondása lehet: föl kell ezt deríteni és ki kell mondania.

Az u. n. alkotmánybiztosítékok felől a mi *elfogadott* felfogásunkban és ehhez csodásan alkalmazkodó közjogi és államjogi tankönyveinkben meglehetősen bámúlni való dolgokat találunk.

Kevés eltéréssel a következőket látjuk felsorolva:

1. A koronázás, helyesebben az azzal járó királyi hitlevél és királyi eskü az alkotmány megtartására.

2. Az országgyűlés adó- és újonczmegajánlási (következőleg megtagadási) joga.

3. A miniszteri felelősség.

4. Az önkormányzat, illetve a vis inertiae és az u. n. felírási jog.

5. Az esküdtszék.

6. A bírói függetlenség.

7. A sajtószabadság.

8. A polgároknak a törvénytelen rendeletekkel szemben való passzív ellenállási joga.

9. A sérelem emelési (panasz) jog.²

Ehhez hozzáteszik némelyek a nyilvánosságot és a szabad diskusszió jogát; az egyesületi és gyülekezeti szabadságot.³

Hogy már most ezeknek a *biztosítékoknak* jelentőségét jelenlegi alkotmányunk szempontjából mérlegelhessük, kiindulva abból, hogy nálunk az 1848. és 67-es törvényhozás parlamentáris kormányzatot létesített, hogy tehát az ország kormányzatának a parlament akaratával összhangban, attól függőleg kell történnie: azt kell vizsgálatunk tárgyává tennünk, hogy a fennebb említett intézmények *ezt* mennyiben biztosítják?

¹ Sőt nézetem szerint a magyar alkotmányjog más természetes fejleményre nem is vezethet.

² Balogh A. *Magyar Államjog* 134, 135. l.

³ Nagy E. *Közjog*. V. kiad. 204. l. Jogi Lexikon: *Alkotmány*.

Bármilyen tisztelettel tekintek már most a fentebbi 9 pont alatt felsorolt *alkotmánybiztosítékok* valamennyiére és különösen azokra, melyeket *ősidők óta*, de különösen *Cziráky óta*, hűségesen minden közjogunk felsorol, még sem foglalozhatom itt tüzetesebben valamennyivel és pedig a következő okokból.

Könnyű belátni, hogy azok közül azok, melyek a 48-iki törvényhozást megelőzőleg is fentállottak s alkotmány-garanciák jellegével bírónak tartattak, nem speciáliter a *parlament kormányzat* biztosítékai; másfelől ugyanaz mondható a sajtó és szólás szabadságról, a bírói függetlenségről és panaszjogról, a mellett, hogy egyrészt nem szűkséggépi, másrészt nem általános és közvetlen hatásúak.

Evidens dolog, hogy a sajtó (tisztelet önzetlen munkásainak) ma már nem az, a mi volt annak ideálisabb felfogású múltjában; de, ha az is volna; a lapok és meetingek véleményét könnyen és sokáig tekintheti smarrnnak bármely miniszterelnök. A bíróságok egyes, sporadikus, még oly elvi ítéletei már kevesebb mókázást tűrnek, de inkább az egyes polgárok, mintsem az egyes miniszterek sorsának eldöntői. S úgytetszik nekünk, hogy úgy a sajtó, mint a bíróságok ítéletei nagyon is lassan czammognak a már *megtörtént* jogsértések után, mint a kritika rendszeren.

A mi szempontunkból s általában a parlamenti kormányzatra vonatkozó közvetlen és érdembeli hatásukban: az újoncz- és budget-megajánlási (illetve megtagadási) jog s a miniszteri felelősség érdemelnek különös figyelmet; a minthogy széles e világon mindenütt, a hol parlamenti kormányzat van, ezt a két speciáliter a képviselőház kezében levő jogot tekintik a parlamenti kormányzat igazi főgaranciáinak.

És pedig a közkeletű felfogás és magyarázat szerint azért, mert ezek kézben tartásával egyszersmind a képviselőház, a mennyiben pedig ítélkezéssről van szó, a két ház tartja kezében a minisztérium sorsát, életét és bukását.

E két sarkalatos garancia a mi törvénykönyvünkben is be van czikkelyezve.

S mégis, az összes többi fentemlített úgynevezett garanciákkal összevéve, *melyik volt ezek közül az, mely megbirta volna akadályozni, hogy a parlament által leszavazott minisztérium immár több mint hat hónapja — éljen s hogy az ország immár több, mint egy éve, költségvetés nélkül kormányoztassék?*

S a mi speciáliter az újoncz- és költségvetés megszavazás jogát, meg a miniszteri felelősséget illeti: *hol a lehetőség ezeknek gyakorlására egy olyan országgyűlésen, mely jóformán egy év óta egyetlenegy érdemleges tárgysorozattal bíró ülést nem tartott?*

Ez lévén a tényleges állapot, mely ellent mond, ime, minden szépen megkonstruált alkotmánybiztosítéki elméletnek; felette alkalomszerűvé teszi ezen *elméletek* gyökeres revízióját.

Sőt jóformán maga az *élet* ezt a revíziót el is végezte.

Előttünk van a tény, hogy egy kormány minden költségvetés nélkül *akár évekig* nemcsak elkormányozhat, de sőt a mennyiben az országgyűlés apró-cseprő akadémikuskodásával a kormánynak nem alkalmatlankodik, esetleg obstrukciókkal pedig *menthetővé teszi* a budget

nélküli kormányzást: a budget nélküli minisztérium nemhogy megingatva nem, hanem *megerősítve* látja maga alatt a talajt.

Oka pedig ennek az, hogy ma már az állam bevételeinek 80%-a olyan, a mely az államkincstárba akkor is befoly, ha az adók kényszerbehajtásának lehetősége, az 1886. XXI. tcz. által az önkormányzati hatóságok részére biztosított megtagadási jog igénybevétele következtében fel van függesztve.

Éppen így állunk a véderő kiegészítésének kérdésével is, mert kitűnt, hogy az *önként jelentkező* újonczokkal, meg a póttartalékosok behívása etc. féle intézkedésekkel a hadvezetőség hosszú időközön át pótolhatja a haderőben beállott újonczállomány hiányát, a kényszerelőállítás szünetelése daczára is.

Am e mellett e radikális eszközök (az adó- és újonczmegtagadás) alkalmazása kétélű fegyver s eltekintve az államháztartásban beálló zavaroktól, melyek viszont a nemzet gazdasági jólétére hatnak vissza károsan; meg a véderő kétségtelen gyöngítésétől, mely viszont az állam nemzetközi pozícióját támadja meg gyökereiben: mindkettőnek erkölcsi visszahatása is van; egyfelől az alkotmány biztosította rend, a törvények iránti tisztelet és bizalom erkölcsi alapjainak szemmel látható gyöngülésében, másfelől a véderő fegyelmének lazulásában s különösen nálunk, annak a csüggesztő eredménynek látásában, hogy az önkéntes rekrutálódás a nemzetiségi vidékeken jár különös sikerrel.

A nemzet költségvetését, újonczait tulajdonkép önmagának, első és nélkülözhetlen élet-érdekei szolgálata végett és céljára szavazza meg s így voltaképp annak megtagadásával önmagától tagadja meg az életföltételeket s nem attól a kormánytól, a melyet ezzel megbuktatni akar.

Épp ezért az *elmélet* (a mely ezekre a momentumokra nem ok és jog nélkül hivatkozik) nem egyszer vonta kétségbe a budgetjog kormánybuktató erejét, különösen ott (Németországban), a hol a minisztérium sorsa tényleg a parlamenttől nem is függ.

Laband híres teoriáját, mely szerint a költségvetés jogszabályt nem foglal magában, ennél fogva nem is törvény, hanem egy egyszerű számvetés (*Das Budgetrecht nach d. Best. der preussischen Verfassung*) ugyan alaposan megczáfolta *Hänel* (Studien z. deutschen Staatsrecht. II. k.) s kimutatta, hogy a költségvetés nemcsak terv, de akaratú tény, a minthogy törvény e nélkül (tehát jogi tartalom nélkül) nincsen — de azért erősen tartja magát a doktrína ahhoz nálunk is, hogy a költségvetés megtagadásának joga *nem gyakorlandó, ha meg van is.*¹

Anglia tényleg sohasem tagadta meg a *Mutiny Act* elfogadását.

Ha már most abból a czirkulus viczióusból ki akarunk kászolódni, a mely abból áll, hogy egyfelől a költségvetés (s ebben a hadi budget), nemkülönben az újonczok megtagadásának joga alkotmánybiztosíték s az országgyűlés leghatalmasabb fegyvere, melylyel a kormány alkotmányellenes túlkapásai ellen védekezhetik, másfelől meg azt alig, vagy éppen nem gyakorolhatja, éppen a magasabb államérendek szempontjából: akkor legokosabb, ha a kivezető fonalért az angol jogászokhoz

¹ Concha: Polit. 575. l. A modern állam a polgárok adóiból él, nem a fejedelem vagyónából. A költségmegtagadással nem a fejedelem és kormánytól tagadtatik meg a pénz, hanem az államtól. Balogh (Törvényhozó hatalom. 100. l.) hűségesen követi.

fordulunk, mint a kik leghivatottabbak a parlamentáris kormányzat bonyolult gépezetének magyarázatában.

Az angol jogász pedig azt feleli nekünk, hogy a *Mutiny bill* megtagadására pedig nincs szükség azért, mert a pusztá lehetősége annak, miképp a végső eszköz alkalmazásba vehető, feleslegessé teszi annak alkalmazását.

Más szavakkal: *ott a parlament szuverénitása és a jog uralma* oly megingathatlan tulajdon tudatává vált úgy a minisztereknek, mint a háznak és a királynak, hogy azoknak a budget megtagadása által újólág bizonyosságát adni — teljesen feleslegessé vált.

Csak úgy mellékesen jegyzik meg azt, hogy különben pedig a Mutiny Act meg nem szavazása maga után vonja a zsoldos hadsereg *külön hadi-jogának* teljes megszűnését s az egész katonai kötelezettséget közönséges polgári szerződési viszonyná változtatja át. A mi pedig a költségvetés nélküli kormányzást illeti, az egyszerűen lehetlenné válik a költségvetésen kívüli (*ex-lex*) állapot beálltanak pillanatában azért, mert a Comptroller and Auditor General egy fityinget *sem utalványoz.*¹

A magyarázat, a mint látjuk, eléggé különös, azért, mert minálunk ugyan törvénybe van iktatva a parlamenti kormányzat, de sem a hadi jognak, a véderőnek ilyen különös szervezeti törvényét, sem a Comptroller and Auditor General intézményét nem ismerjük, törvénybe iktatni *elfeledtük*.

Már pedig az angol parlament uralmának s ez uralom feltétlen respektálásának kulcsa jórészt ebben a két intézményben van.

Miért? Azért, mert ezeknek a hatása *nem évek múlva, nem tökéletlenül, nem részletekben nyilatkozik, mint a mi budget- és újoncz-megtagadási jogunké, hanem rögtön, azonnal, feltétlenül, tökéletesen, uno actu teszi lehetlenné a szó szoros értelmében a kormányzást.*

E két hatalmas eszköz *egy óra alatt* megfosztja az angol kormányt az állam végrehajtó hatalmának fizikai erejétől: *a pénztől és a katonától.*

Könnyű belátni, hogy egy zsoldos hadsereg, mely nem kap zsoldot többé és fel van oldva a fegyelem alól: nem hadsereg többé s inkább szegődik a mellé, a ki neki e két életföltételt visszaadhatja (a parlament), mint a ki tőle elütötte (a kormány.)

A mi pedig a Comptroller Generalt illeti: hát ez meg a következőképp szolgálja a parlamentnek.

¹ A Comptroller and Auditor (főellenőr és főszámvevő) magas állású, a kabinetől teljesen független tisztviselője az angol államnak. A politikában nem vehet részt, mert sem a képviselő-, sem a felsőháznak tagja nem lehet. A nagy pecsét alatt nevezetik ki, elmozdíthatlan s csak a parlament mindkét házának kérelmére bocsájtható el, épp úgy, mint közvetlen alárendeltje, az Assistant Comptroller and Auditor General. Tulajdonkép két hivatást teljesít: ellenőre a közpénzek kiadásának és számvevője a nyilvános számadásoknak. Első kötelessége arra ügyelni, hogy a nemzeti jövedelem (mely az Angol bankban van elhelyezve) csak jogszerűen, vagyis: *törvény alapján* adassék ki. Módjában van ezt tenni, mert a kincstár csak az ő felhatalmazása, utalványa alapján vehet föl pénzt. A General mielőtt kiutal: köteles meggyőződni, hogy a kívánt hitel törvényileg engedélyezve van s hogy a bankból való kivétel minden törvényes alakszerűsége teljesítve lett. Ezek nélkül nem adhat (s mint Dicey megjegyzi) *nem fog* engedélyt adni; — e nélkül pedig a bank nem fizet.

Minden penny, mely az állam bevételéhez tartozik: az Angol Bankba szolgáltatandó be a gyűjtő állampénztárak által és pedig *naponta*. E pénzből nem a kormány tagjai, hanem csupán a Comptroller General utalványozhat és pedig csak a megszavazott költségvetési, vagy egyéb törvények értelmében és alapján. Az ő utalványa nélkül a bank egy pennyt sem fizet.

Már most, ha nincs költségvetés, ha nincs megszavazott Mutiny Act, vagy, ha annak *egy évi érvénye lejárt: nem utalványoz a General.*¹

Ilyformán állhat egyik óráról a másikra az angol minisztérium egy fittying pénz és hadsereg nélkül.

Az angol alkotmány funkcionálása ilyképp van a Comptroller Generaltól, az pedig a *parlamenttől* (két ház) olyképp függővé téve, hogy annak kérelmére elbocsájtható.

Már most eltekintve attól, hogy a parlamentnek a hadi jogra vonatkozó szuverén intézkedési jogát nálunk nagyban csorbítja a delagáció és ő felsége alkotmányos hadúri felségjoga, — állami számszékünk (közös és nem közös) nekünk is van. Joga és kötelessége végre-valahára (1897-ben!) az állami számadások számviteli és budget-szerű ellenőrzésére, ennek is szabályoztatott, — de hiányzik a *kiutalványozási joga*.²

Sőt ellenőrzési joga is úgy van szabályozva, hogy a míg valamely szabálytalanságról az ország gyűlésének jelentést tehetne: előbb egy hivatalos korrespondenciára van kötelezve az illető szakminisztériummal. aztán a minisztertanácsal, s csak, ha ezek meg nem nyugtatják: fordulhat az országgyűléshez.

És csak, ha az országgyűlés megvizsgálta az ügyet, következik — ha ugyan *van országgyűlés!* — a *vád alá helyezési indítvány*.

Hát ezzel hogy állunk?

VII.

A minisztérium vád alá helyezése természetesen egy olyan parlamenti *intézmény*, a mit a parlamenti kormányzás intézményével együtt a parlamentáris kormányzatú államok Angliától kölcsönöztek.

Ott ezt *impeachment*nek nevezik (impeach = panasz), nem téve különbséget a között, hogy a *parlamenti tag*, a ki ellen ez eljárás bevezettetik, miniszter-e, magasabb hivatalnok-e, vagy csak egyszerű képviselő.

Az *impeachmentre* az angol jogtudósok általában nagy tisztelettel tekintenek, akárcsak a Hódító Vilmos kardjára a Britt Múzeumban. De egyszersmind igen nagy tisztelettel megjegyzi azt is, hogy: *kiment a divatból*.

„Azt a fegyvert, mondja Dicey, melylyel hajdan a szabadság elleni támadásokat visszaverték, ma már a rozsdá marja, *félre van téve az alkotmány régiségei közé és valószínű, hogy többé nem is vonják ki hüvelyéből*“.

¹ A mint ezt báró Horváth Emil (Dicey után) a *Jogállam* 1905 májusi és júniusi számaiban talpraesetten kifejti.

² Érdekes, hogy a parlamenti kormányzatú államok közül csak az olasz, belga és holland szervezték az angolhoz hasonlóan az állami számvevőség *kiutalványozási* jogát.

Valóban éppen egy évszázada villogtatták meg utoljára, Hastings Warren, indiai kormányzó, tehát ekkor sem a kabinet tagja, és Melville Lord (ez már az admirális első lordja, a Pitt-kabinetben) feje fölött; de csak megvillogtatták, mert a felsőház mindkettőt felmentette az alsóház által emelt vád alól, sőt Hastings 4000 font évi tiszteletdíjat is kapott *méltatlan meghurczolása miatt* az indítványozó társaságtól s később titkos-tanácsossá neveztetett.

Az angol jogász készséggel elismeri, hogy az alkotmány megtartásának szokását eredetileg az impeachment szülte és biztosította, de mégis konstatálja, hogy ma már inkább odavetett, mintsem részletesen formulázott megoldás az, hogy az alkotmányos egyezmények megtartásának végső kényszereszköze a miniszterek feleletre vonása.¹

És ki is fejti ennek okait, a mily röviden, épp oly világosan:

„Az impeachmentnek, mint az alkotmányos erkölcsösség egyik kényszereszközének mindig volt egy nagy fogyatékosága. Használatának lehetősége a politikai gyakorlatnak egy súlyos megsértésére szolgálhatott alkalmúl, talán ösztönzött is rá. Az a miniszter, a ki fél az impeachmenttől, természetesen azt fogja tanácsolni a koronának, hogy ne hívja össze a parlamentet, perének egyedüli bíróját. Bizonyos contradictio in adjecto van ama tételben,² hogy a miniszter az impeachmenttől való félelméből a parlament összehívását tartozzék tanácsolni. Ha a parlamenti fenytéktől való félelem volna az alkotmány megsértésének egyedüli akadály, úgy egy merész pártvezér ma is azt tanácsolná, a mire régenté volt eset: hogy ne hívassék össze a parlament.“³

Akármibe merek fogadni, hogy bármelyik angol jogtudós erősebb parlamenti biztosítéknak tartja a király parlamentfeloszlató jogát, mint az impeachmentt.

Hát még ha ismerné a miniszter felelősségre vonásának azt a módját, a hogy ezt nálunk az 1848. III. tcz. szabályozza?

Ha az ú. n. *impeachment* szakaszát, a 32. §-át ennek a törvénynek, kihámozzuk a kor divatos törvényalkotási frazeológiájából: úgy találjuk, hogy abban tulajdonképp egyetlen eset van, mely szorosan véve alapjául szolgálhat a vádnak.

A 32. §. b) pontjára közbevetve megjegyzem, hogy az oly eset foglal magában (a sikkasztást), melyért a miniszter úgyis, mint közhivatalnok, úgyis, mint egyszerű polgár, a közönséges jog szerint is bűnhődne. Valószínű, hogy ez a tény csakis azért soroztatott ide, mert a miniszter nagy méltóságával szemben alkalmasabbnak látszott ügyében a parlamentet, semmint (az alárendelt) ügyészt bízni meg a vád képviselésével.

Egyébként pedig az a) b) c) pontok elemzése alapján hamarjában rájövünk arra, hogy ezen egy eset — vagy ha úgy tetszik az a) b) c) pontokban felsorolt esetek mindenike — subsummálódik az a) pont következő meghatározásában:

„A miniszterek feleletre vonatnak:

a) Minden oly tettért vagy feleletért, mely ... a fennálló törvé-

¹ Dicey id. m. 360. l.

² Ebben a kijelentésében az angol államjogásznak pedig nem kis humor van!

³ Dicey. id. m. 361. l.

nyek rendeletét ... sérti s általuk hivatalos minőségükben követetik el, vagy illetőleg adatik ki.“

A többi felsorolások, jelesen *az ország függetlensége, az alkotmány biztosítékai, egyéni szabadság, tulajdon szentsége (a pont), közpénzek elsikkasztása vagy törvényellenes alkalmazása (b pont), törvények végrehajtásában vagy a közcsend és bátorság fenntartásában elkövetett mulasztás (c pont)*, ezek mind törvényesen szabályozott köteleességek sértései s így mind *a fennálló törvények rendeletének sérelme* alá subsumálhatók.

Mi tehát a vád emelésének czíme, helyesebben tárgya?

Felelet: *a törvénysértés.*

De hát vajjon *minden törvénysértés?*

Kétséggkívül nem. Az *elmeháborodottságában* törvénysértést elkövető minisztert pl. józan észszel senki sem fogja vád alá helyezni. Úgyszintén nem a hülyét, sem a *tudatlanságból* vétkezőt; mert ezt egyszerűen elcsapják, mint *hivatalára alkalmatlant*.¹

Hanem igenis, azt a minisztert, a ki *szándékosan*, tehát *dolose* sértett törvényt.

Egyáltalán előttem kétségtelennek látszik, hogy ott, a hol *vád* van, tehát a miniszter *vád alá helyezésétől* beszélünk, (mint teszi ezt az 1848. III. tcz. 33. §.), ott *csakis büntetőjogi felelősségre vonásról*, tehát a büntett elkövetésére nélkülözhetetlen *dolusról* lehet szó.

Már most, hogy ez a *dolus* a miniszter részéről *tényleg fennforog-e*, illetve, hogy fennforog-e olyan törvénysértés, mely határozott rossz szándék folyománya: azt nem a képviselőház, a mely *csak a vád alá helyezést határozza el* (33. §.), hanem a főrendiházból titkos szavazással és a felek visszavetési jogának gyakorlása mellett alakítandó *jury* dönti el, itéli meg.

És bizony mondom, hogy *ez a jury sohasem fog elítélni egy olyan minisztert, a ki a törvénysértést az állam mindennekfelett való érdekével, vagy a kényszerhelyzettel fogja tudni indokolni.*

Megvilágítja ezt egy pár elképzelhető eset közelebbi szemügyre vétele.

1. Ő Felsége nem tud megegyezésre jutni a többségi párttal az alakítandó kabinet programjára nézve. Miután a kisebbségbe jutott minisztérium lemondását már elfogadta: újból kinevez egy minisztériumot azzal a határozott czéllal, hogy ez az ország kormányzatát addig vezesse, míg a többségből általa is elfogadott program alapján minisztérium alakul; feladatává tevéen az új minisztériumnak azt is, hogy a többségi minisztérium megalakulhatását készítse elő. A kinevezett kisebbségi minisztériumnak a Ház bizalmatlanságot szavaz, sőt neki a jövedelmek feletti rendelkezést is megtiltja. A minisztérium lemond, de lemondása el nem fogadtatik.

Ez az adott állapot.

Már most a minisztérium kiválasztásának és kinevezésének joga: Ő Felségének kétségtelen, a parlamenti alkotmányok szerint is elismert korlátozhatlan joga.

A kinevezés ténye tehát törvényes is, parlamentáris is, mindenképpen.

¹ Nézetem szerint kétséget nem szenved, hogy a miniszterek feletti *fegyelmi* jog gyakorlása is a parlament jogkörébe tartozik.

Viszont a háznak is teljes joga van a bizalmatlansági votumhoz, de sőt (most a határozat formai kellékeit mellőzve) mondjuk, arra is, hogy neki költséget rendelkezésére ne bocsásson, éppen a bizalom hiányánál fogva.

A ház e szavazatával kétségtelen jelét adta annak, hogy a minisztériumnak még azon tevékenysége iránt sem táplál bizalmat, mely a parlamenti kormányzat előkészítését vette célba. A kormány helyzetét tehát, mely különben is elismerte kisebbségi jellegét, feltétlenül *inparlamentáris*sá, parlament ellenessé tette, kivonván alóla minden erkölcsi és fizikai alapot.

Az ilyen kormány pedig a parlamenti kormányrendszert inauguráló törvénynek, ha nem is betűjével, de szellemével határozottan összeütközésbe került.

Világos, hogy ez összeütközés megszüntetésére csupán két út áll előtte nyitva. Vagy a lemondás, vagy megkísérlése annak, hogy a ház feloszlata által magának többséget szerezni próbáljon.

A kormány — lemondott. Ezzel úgy lényegileg, mint forma szerint teljesen eleget tett a parlamenti alkotmány szellemének. Eddig tehát a vádra eljárásban nincs alap. Úgyde a lemondást Ő Felsége *nem fogadta el*. Nincs hátra más út, mint megkísérteni a többség megszerzésének az útját. Ha a lemondott minisztérium ez útra tér; úgy a további eljárás megint a szerint bírálendő el, hogy ez irányban megtette-e legalább mindazt, a mi a politikai erkölcsök szempontjából okvetetlen megteendő?

De mi álljunk meg e pontnál. A lemondott minisztériumnak *nem parlamenti jellege*, tehát az alkotmány szellemével ellentétes volta kétségtelen.

Kell-e tartania azonban, kell-e félnie e minisztériumnak attól, hogy e miatt vád alá helyeztetik, sőt elítéltetik?

Aligha, mert eljárásából teljesen hiányzott a — dolus.

2. Más példa. A minisztérium *idejében* beterjeszti az állami költségvetést. Rendelkezik a ház többségével. Azonban a parlament ellenzéki kisebbsége (joggal-e vagy jog nélkül, helyesebben okkal-e vagy ok nélkül?) obstruál s az obstrukciót folytatja az év utolsó napjának utolsó órájáig. A minisztérium költségvetés és indemity nélkül, tehát *ex-lex*ben kezdi meg az évet. Januárius 1-én azonban kiutalja (tegyük fel, hogy akkor esedékes) az államadósságok esedékes kamatrészletét.

A fizetés evidenter törvénybe ütköző tény, mert sem költségvetés, sem törvényes felhatalmazás (*appropriatio*) erre nézve nem létezett.

Az esetleg vád alá helyezett minisztérium mivel fog védekezni? Nyilván azzal, hogy előtte két út állott. Vagy megsérteni a törvényt, vagy csődbe juttatni az államot, legalább is megingatni a fizetőképességébe vetett hitet.

Az első esetben, birván a többség bizalmát, számíthatott a ház felmentésére és utólagos jóváhagyására.

Az utóbbi esetben egy, talán helyrehozhatlan s beláthatlan következésű állami katasztrófát idézhetett föl.

Vajjon ez esetben fog-e *dolust* megállapíthatni a kormány eljárásában az ítélkező főrendi *jury*? S ha nem: lett-e reperálva a *kétségtelen törvénysértés*?

És tegyük fel, hogy az ex-lexbe jutott többségi kormány januárius 1-én más, szintén az állami élet eminens, elsőrendű szükségleteire utal ki állami bevételeket?

Változtat ez valamit a tényálláson?

3. Harmadik példa. A többség felett rendelkező kormány úgy találja, hogy politikáját lehetlen keresztül vinnie a házban az ellenzéki kisebbség állandó obstruáló hajlama miatt. E célból megakarja szigorítani a házszabályokat. Tervezi ezt akként, hogy egy pártközi bizottság választassék a munkákat végrehajtására. A bizottságba azonban az ellenzék, a biztos majorizálás feltevésében, eleve sem hajlandó belemenni, sőt megobstruálja az annak megválasztását célzó indítványt is. Az obstrukció ex-lexre vezet. Az újévben a minisztérium a ház feloszlátását eszközli ki s a választók ítéletére bizza a kérdés és a maga sorsát. Eljárása két irányban kifogásoltatik. Az ex-lex az egyik. Az ex-lexben feloszlátás a másik.

Nézetem szerint a törvénysértés mind a két irányban beállott.

De azért bizonyosra veszem, hogy a minisztérium ellen még a képviselőház vád emeléseig sem jut a dolog. Bizonyosra veszem pedig azért, mert — láttam.

Fájdalom: a példák sorozatát még igen sokáig lehetne folytatni, a nélkül, hogy egyéb eredményt érjünk el vele, mint a mit a felhozottakkal céloztam.

Ez pedig nem más és nem egyéb, mint egyszerűen a tudomány és a tények elemző és bizonyító módszerével megvilágítása annak, hogy *jelenlegi ú. n. alkotmánybiztosítékaink s az ezek közt leghatásosabbnak tartott újoncz- és budgetmegtagadási jog, az ú. n. impeachmenttel együtt, bizonyos körülmények között nem védnek, nem biztosítanak bennünket a törvény, alkotmány világos megsértései ellen.*

Czélomon kívül esett úgy a jelenlegi politikai viszonyok, mint az esetleges politikai tények bírálata, sőt még az is, hogy az előállott helyzet, vagy tényleges állapot szanálására célzó eszméket felvessek. Megelégszem csupán annak konstatálásával, a mit eddig mondtam s a mi a jelenlegi *alkotmánybiztosítékok tudományos méltatására* vonatkozik. Ha ezzel elértem azt, hogy a figyelmet oly eminenter fontos kérdések elfogulatlan s nem oly kényelmes és egyoldalú szempontok szerinti vizsgálatára felhívtam, a minőben azok eddig részesültek, eleget tettem s ha fejtegetéseim rendjén egy pár csíra akad, mely egészséges gondolatok termésére alkalmas: már túlságosan lennék jutalmazva.

Az angol jogászok már elérkeztek régen arra a magaslatára az objektivitásnak, a mely saját jogrendszerüket és pietással ápolt hagyományaikat a maga valóságában láttatja velük.

A hiányok, a bajok forrásainak felkutatására, meglátására és orvoslására ez az út vezet. De arra is, a mit Deák az *alkotmánynyal való élni tudásnak* nevezett, a midőn azt mondta, hogy az csak egy forma, melynek a nemzet ereje adhat igazi tartalmat.

A midőn az angol jogászok arról beszélnek, hogy alkotmányuk legfőbb biztosítékának a *parlament szuverénitását és a jog uralmát* tekintik, ezt alighanem úgy lehetne magyarra lefordítani, hogy az *alkotmánynak legfőbb biztosítéka az erélyvel párosult politikai bölcsesség és a feltétlen jog- és törvénytisztelet.*

A Deák eszménye ez volt és ez az eszmény: Deák volt!

Eötvös *Emlékezések* című művében az ő következő szavait jegyzi föl: Úgy látszik, minden nemzetnek különös rendeltetése van az emberiség történetében, mely biztosítja fennmaradását... Sokat gondolkodtam, hogy a mi nemzetünknek mi lehet missziója. S úgy láttam történeteinkből, s úgy látom mostani helyzetünkéből, hogy nekünk az *igazságért* kell élnünk és küzdenünk. S fennmaradunk... *ha rendeltetésünkhöz, az igazság szolgálatahoz, hívek maradunk.*

Concha tanár úrral nem értek egyet, mikor a 48-as törvényalkotás jogi tartalmát fejtegeti. Meghajtom azonban zászlómat azok előtt a gyönyörű fejtegetések előtt, melyeket a *Politika* szerzője annak politikai tartalommal megtöltése felől, könyve 571—580. lapjain oly mély elméjűséggel és teljes meggyőződéssel ad elő.

Az 1848-iki magyar törvényhozás *tenyleg törvénybe iktatta*, tehát megakarta honosítani nálunk a parlamenti kormányzást. Még pedig, a mint fennebb kimutattam: *lényegének* teljes felismerésével.

Nem az ő hibája, ha azóta a magyar közélet ennek a *heretnek valódi tartalmat nem adott*; ha a nemzet annak egészséges működését *legjobban biztosító*, egészséges pártéletet és egészséges programokat nem tudott teremteni. Ha sem a nemzet, sem államférfiai nem gondoltak arra, hogy egy kormányrendszer, egy alkotmányos intézmény megvalósítására nem elég a *törvénybe iktatás*, mert annak megvalósítására arra való emberek és arra való *munka*, szóval: a törvény bálványozása mellett még erélylyel párosult politikai bölcsesség is szükséges.

Politikai bölcsesség, a mely felismeri, hogy Magyarország alkotmányát az 1848-iki törvényhozás a parlamenti rendszerre fektette s épp azért alkotmányunk épsége: a parlament funkcionálásától függ.

Politikai bölcsesség, a mely felismeri, hogy a parlamenti kormányzat *népképviseleti* kormányzat, de éppen, *mert képviseleti*: a közvéleménynek nem nyers, hanem a nemzet értelmiségén átszűrt megnyilvánulása, inkarnálódása.

Politikai bölcsesség, mely felismeri, hogy a parlamenti kormányzat az államhatalmak és politikai erők egyensúlyán és összhangzó működésén alapszik. Hogy tehát annak lényege ellen tör minden hatalmi túltengés és minden erőszak. Épp ezért, és épp így lényegéhez tartozik az egymást egyensúlyozó erejű, fegyelmezett pártok létezése, melyek egymást a kormányzat vitelében és ellenőrzésében felválthatják, az állami élet minden megrázkódtatása, a nyugodt és biztos kormányzás minden kockáztatása nélkül.

Bölcsesség, mely egyképp felismeri az okos konzerválás és az okos haladásnak s annak a biztos építő munkának a szükségét, mely a jó kőműveséhez hasonlít, mely mindig biztos alapra, követ kő után épít s nem a fedelen, hanem az alapozáson kezdi az épületet.

Bölcsesség, a mely törvényül szabja a haladásnak azt a tempóját, a mely semmit sem siet el és a mely semmiben sem marad el.

Bölcsesség, a mely mindezt nemcsak felismeri, tudja, de *cselekszi* is. S a mely ekképp nemcsak *egyedül biztosítja az alkotmányt és a törvényt, de a haza üdvét s a szabadság áldását is.*

Dr. Deák Albert.